

REȘEDINȚA REGALĂ MEDIEVALĂ DE LA TIMIȘOARA

Kopeczny Zsuzsanna*

Cuvinte cheie: *reședință regală, Evul Mediu, Angevini, Timișoara, cercetare arheologică.*
Keywords: *royal residence, Middle Ages, Angevins, Timișoara, archaeological research.*

The Medieval Royal Residence from Timișoara (Abstract)

The subject of our present paper fits in the topic of medieval royal seats, which have always been considered a priority of historical and archaeological research. Our purpose was to synthesise all documentary data about the royal residence of the Anjou period from Timișoara, corroborating them with the results of older and the newest archaeological investigations. The latter ones, carried out during the last six years, have a great importance, for many of the so far formulated ideas and theories proved to be wrong. One of the first historical corrections to be made is related to the date of the first visit in Timișoara of King Charles I of Anjou. According to the latest research, the charter which stood at the base of this affirmation, initially dated to 1307, was in fact issued a decade later. In consequence we do not have any proof of the royal presence in the region prior to 1315, when the first charters are issued by the same king from Timișoara.

Despite all documentary evidence related to the presence and functioning of the royal court here, information is extremely scarce regarding the residence itself: construction, architectural aspect etc. Following older monographs, the idea took hold that the king disposed the construction of an elaborate stone castle, mainly carried out by Italian masons who followed the king to the Realm of Hungary. Archaeological excavations revealed that this theory couldn't be further from truth. All constructions dated to this first functional period of the castle, known today as Huniade Castle, were erected exclusively of brick and wood. Stone is comparatively rare and is limited to the foundations of some of the buildings. Even decorative elements, such as door frames, were carried out of profiled bricks. The core of the residence is represented by a quadrangle shaped tower. Initially it was surrounded by a wooden palisade doubled with a ditch, enclosing a much smaller area compared to the later periods. It is highly possible, though not proven yet, that the brick tower was preceded by a wooden stronghold constructed prior to the 14th century. Later on a defence wall made of brick was constructed around the keep and the residence has been extended also with a palace.

Archaeological evidence shows that, contrary to all expectations, the royal residence from Timișoara had rather modest and practical architectural features. This can be partly explained with the geomorphologic configuration of the terrain, consisting of smaller and larger dry lands surrounded by watercourses and swamp. The lack of stone quarries in the proximity is another aspect to be taken into consideration, which along with the temporary character of the seat would have made greater construction and financial efforts rather worthless. If we compare the residence from Timișoara with the one from Visegrád, constructed by King Charles I after 1323, we can easily observe the similarities and the same modesty of the architecture.

Cercetarea reședințelor regale și nobiliare din Ungaria medievală a reprezentat mereu o prioritate a cercetării istorice și arheologice a acestei perioade, rezultatul investigațiilor materializându-se în numeroase studii care abordează diverse aspecte ale acestor obiective¹. Cercetările începute încă pe parcursul secolului al XIX-lea

sunt, de cele mai multe ori, departe de a fi finalizate, iar monografiile reședințelor se lasă în continuare așteptate. Timișoara a fost și ea mai mult sau mai puțin prezentă în discuțiile privind reședințele regale și nobiliare, lipsa informațiilor documentare și arheologice a împiedicat însă aprofundarea subiectului, ba mai mult a avut drept consecință perpetuarea unor ipoteze învechite în ceea ce privește planimetria și arhitectura castelului regal².

* Muzeul Banatului Timișoara, Piața Huniade, nr. 1, 300002, e-mail: zsuzsakopieczny@gmail.com.

¹ O ultimă sinteză a stadiului cercetărilor reședințelor la Feld 2010.

² Rusu 2000, 579–581, Feld 2004, 153–154.

Studiul nostru se dorește a fi o sinteză a datelor adunate până acum despre prima perioadă de funcționare a castelului de la Timișoara, cunoscută sub denumirea de Castelul Huniade, coroborând informațiile documentare extrem de lacunare, aproape inexistente, cu cele arheologice. Cele din urmă, obținute după o perioadă de cercetare de șase ani³, dobândesc astfel o valoare deosebită, schimbând percepția avută până acum și aducând rectificări importante în ceea ce privește istoria acestui obiectiv medieval care ar trebui să fie socotit printre cele mai importante din țară și nu doar pentru județul Timiș.

Date istorice privind reședința regală de la Timișoara

A devenit deja un clișeu a se vorbi despre lacuna documentară medievală în ceea ce privește regiunea Banatului și despre efectele negative ale acesteia asupra cercetării istorice. Nu putem însă să nu facem referire la acest impediment, cu atât mai mult în cazul de față. Ne-am putea gândi că fiind vorba despre un stabiliment regal, construcția acestuia și prezența regelui și a curții sale ar fi trebuit să lase în urmă o sumedenie de documente de arhivă. Din cauza distrugerii documentelor medievale nu știm dacă acesta a fost cazul în realitate, cert este că în prezent, din perioada 1315–1323 cât a funcționat la Timișoara curtea regală, avem informații extrem de rare și puțin edificatoare despre reședința regelui și a suitei care l-a urmat aici. Considerăm totuși utilă o trecere în revistă a datelor istorice și discutarea lor, cu scopul de a înțelege mai bine situația din teren.

Pe baza istoriografiei mai vechi privind istoria Timișoarei s-a încetățenit ideea potrivit căreia Carol Robert de Anjou a efectuat prima vizită la Timișoara în 1307, ocazie cu care a dispus începerea construcțiilor castelului în care urma să se instaleze⁴. În lumina cercetărilor ulterioare această afirmație nu mai poate fi susținută. Conform datelor

documentare care au stat la baza elaborării itinerarului regelui angevin, acesta apare în regiune abia în primăvara/vara anului 1315⁵, datarea corectă a documentului la care au făcut apel istoricii până acum referitor la vizita mai timpurie a regelui la Timișoara fiind de fapt 1317⁶.

Când vorbim despre stabilirea reședinței regale de către primul rege angevin pe tronul Ungariei la Timișoara nu putem să facem abstracție de contextul istoric în care această decizie a fost luată. Începând cu anul 1310, anul celei de-a treia și ultime încoronări a lui Carol Robert, acesta a început un război în adevăratul sens al cuvântului pentru păstrarea tronului, care a durat 13 ani. În perioada premergătoare anului 1315, suveranul își avea reședința la Buda, însă din cauza amenințării reprezentate de Máté Csák, Carol Robert s-a văzut nevoit să se „adăpostească” într-o zonă unde ar fi fost înconjurat de aliați, și anume în sud-estul regatului⁷. Conform opiniei lui Gyula Kristó, datorită atacurilor magnaților asupra capitalei, pornite încă de la începutul anului 1314, această idee este posibil să se fi născut încă în ultima parte a anului 1314, fără ca regele să fi avut încă o opțiune clară⁸. Nu trebuie să uităm nici faptul că schimbarea politicii voievodului Ladislau Kán față de rege a survenit cândva în cursul aceluiași an. Ca urmare, în primăvara lui 1315, regele a pornit o acțiune militară împotriva acestuia cu scopul de a supune partea estică, transilvană, a regatului⁹. Abia după această reușită credem că regele ar fi luat hotărârea să se stabilească, temporar doar, să nu uităm acest lucru, la Timișoara¹⁰.

Pe baza documentelor păstrate, prezența repetată a lui Carol Robert în Timișoara poate fi

⁵ Kristó 2003, 320.

⁶ Corectura a fost realizată de Gy. Kristó cu ocazia publicării noii serii de documente angevine, v. Aoklt, II, 66 (fără nr. regestă), asupra căreia a atras atenția și I. Petrovics, corectându-și totodată propria afirmație anterioară, v. Petrovics 1999, 530, vezi și nota 18. Din nefericire aceste semnalări au rămas până acum prea puțin receptate, anul 1307 continuând să fie desemnat drept momentul construcției reședinței medievale, v. nota 4.

⁷ Printre aliații săi se număra și Benedict, episcopul de Cenad, Ugrin Csák, apoi cumanii din zonă și în anumite perioade și voievodul Transilvaniei, Ladislau Kán.

⁸ Kristó 2003, 320. Ultimul document cunoscut emis de către rege încă la Buda provine din 17 aprilie. Kristó 2003, 313.

⁹ Kristó 2003, 322. Nu trebuie să uităm nici faptul că autoritatea lui Ladislau Kán se întindea până în comitatul vecin Csongrád, având în stăpânire mai multe cetăți și domenii în regiunea Banatului.

¹⁰ Engel 1988, 111. De altfel Timișoara se pare că nu a fost singura opțiune a regelui. În această perioadă, dar și mai târziu, printre locurile preferate și des frecventate din zonă se numărau Szeged și Lipova, urmat fiind în drumurile sale și de unii membri ai curții. V. și Kristó 2003, 320.

³ Studiul reprezintă un stadiu al cercetării, ceea ce ne determină la prudență, mai ales în ceea ce privește datările absolute. De-a lungul cercetărilor am adunat constant probe pentru analize dendrocronologice, pentru această perioadă timpurie (sec. XIV–XV) de funcționare a castelului rezultatele au fost însă până acum neconcludente. Sperăm totuși că în viitorul nu foarte îndepărtat, realizarea unei baze de date cu secvențele cronologice bazate pe analiza lemnului va face posibilă eliminarea acestor lacune. Doresc să mulțumesc și pe această cale colegilor Tóth Boglárka și Botár István de la Muzeul Secuiesc al Ciucului pentru colaborare.

⁴ Această teorie a lui Szentkláray, v. Szentkláray f. a., 5–6, bazată pe un document datat în 1307 publicat de către G. Fejér în *CD VIII/1*, 227–228, a fost preluată ulterior de mai mulți istorici: Maggiorotti – Banfi 1933, 8, Opriș 1987, 12, Hațegan 1992, 268, Petrovics 1997, 49, Opriș 2007, 26, Hațegan *et alii* 2006, 55–56, Hațegan 2008, 42.

dovedită abia din vara anului 1315, petrecând din ce în ce mai mult timp aici¹¹. Această informație ne este furnizată de menționarea locului emiterii documentului, spre nefericire însă fără a se face vreodată referire la reședința regelui, fie aceasta o cetate (*castrum*) sau un castel (*castellum*)¹². În primii ani, itinerarul regelui este foarte dinamic, neputând să stabilem cu exactitate dacă își avea sediul la Lipova sau Timișoara. Caracterul permanent al reședinței de la Timișoara devine evident abia începând cu anul 1317, an după care regele nu își mai face simțită prezența atât de des în așezarea de pe malul Mureșului¹³. La 1317, în documentul emis de însuși Carol Robert, în care face referire la tentativa de omor asupra propriei vieți ordonată de către Petru, fiul lui Petenyé cândva în jurul anului 1316, textul latin reflectă prezența curții regale la Timișoara prin formularea „... *quod Regem in Temesvár commorantem per conductum assasionem interfici curare intenderit...*”¹⁴. Singura menționare mai clară a reședinței regale de la Timișoara ne-a parvenit de la o dată ulterioară, și anume din 1355, când se vorbește din nou despre un atentat asupra regelui: „... *dum in Themeswar residenciam faciebat...*”¹⁵. Despre cetatea regală de la Timișoara din perioada angevină aflăm abia în anul mutării curții la Visegrád, în 1323, din răspunsul vicecastelanului de Timișoara la scrisoarea regelui semnată încă la Timișoara în 26 februarie¹⁶. Cetatea este mai târziu amintită și în Cronica de la Buda, o variantă a cronicii scrisă în sec. al XIV-lea, în care, în dreptul istorisirii expediției împotriva lui Basarab, oastea regală s-a adunat în cetatea de la Timișoara, pe care însuși regele a construit-o¹⁷.

¹¹ Engel 1988, 137–139. Regele ajunge în regiunea dintre Tisa și Mureș urmărit fiind de Máté Csák.

¹² În iulie 1315 locul de emiterie al documentului regal este *villa Temeswar*, v. AOKlt, IV, 52–53 (nr. 122).

¹³ Kristó 2003, 329, 334. Începând din primăvara anului 1317 și trupele regale își au locul de adunare în apropierea Timișoarei de unde pornesc în expedițiile din zonă.

¹⁴ Documentul original nu s-a păstrat, există doar o regestă în limba latină în Arhiva de Stat din Slovacia, redată incomplet de V. Sedlák în. Reg Slov., II, 137 (nr. 276), mai nou republicată integral de Petrovics 2000, 431. Regesta în limba maghiară după varianta lui Sedlák de Gy. Kristó v. AOKlt, IV, 257 (nr. 676).

¹⁵ Fraknoi 1899, 136–138. Conform ipotezei lui I. Petrovics ar fi vorba despre același atentat pus la cale de mai sus amintitul Petru. Petrovics 2008, 138–139.

¹⁶ Ortway 1896, 37–38 (nr. 28).

¹⁷ *Chronicon Budense*, 249: „...in Castro Themes-Var, quod idem Rex fundasse...”. Acest fragment nu apare însă în Cronica Pictată de exemplu, astfel că, fiind vorba despre o copie din timpul regelui Matia, probabil a fost introdusă datorită faptului că Timișoara a găzduit și familia acestuia, păstrându-se tradiția construirii cetății de către Carol Robert.

Se pune aici întrebarea dacă este vorba despre reședința regală sau despre o a doua cetate. Existența unei cetăți duble s-a susținut și până acum, cea de-a doua fiind ipotetic și ea reconstruită de regele angevin pe ruinele castrului comitatens¹⁸.

Teoria lui Szentkláray, conform căreia noul rege din dinastia Angevină, urmat fiind de o suită numeroasă, și-a construit la Timișoara cu meșteri aduși din Italia un castel de piatră după modelul arhitecturii țării de origine, demn pentru a găzdui fastuoasa curte regală, apare în continuare frecvent în discursurile istorice¹⁹. Suntem nevoiți a contesta din nou această afirmație a monografului Timișoarei. În primul rând dorim să facem câteva precizări referitoare la contextul apariției pretendentului angevin la tronul Ungariei. Cercetarea recentă a adus multe noutăți în acest sens, fiindu-ne de mare ajutor în a ne forma o imagine și despre reședința regală de la Timișoara. Carol Robert avea doar 12 ani în februarie 1300, când a fost trimis în Ungaria de către bunicul său, Carol II, regele Siciliei, cu sprijinul câtorva nobili maghiari și croați, cu scopul de a-și manifesta dreptul de moștenire asupra tronului. Conform aprecierilor istoricilor, apariția pretendentului a fost una modestă, el călătorind cu două galere și un galion, în care au transportat și 150 de cai pentru suita care l-a urmat²⁰. Alături de nobilii din Ungaria și Croația, tânărul Carol Robert a fost urmat probabil și de câțiva nobili italieni și francezi, însă, contrar așteptărilor și celor scrise până acum, cu câteva excepții, aceștia niciodată n-au ajuns în funcții importante în timpul domniei noului rege²¹. El a creat în schimb în jurul său, după stabilizarea situației politice interne, un entourage fidel format din membri nobilimii mijlocii autohtone pe care i-a recompensat cu numeroase donații²². Prin moartea bunicului său, Carol I a rămas oarecum izolat în noua sa țară, regele sicilian nelăsându-i ca moștenire, cu excepția a 2000 de uncii de aur, nici un titlu nepotului său²³. În ciuda faptului că în urma celei de-a treia încoronări din 1310 Carol Robert a fost, într-un final, recunoscut de majoritatea nobili-

¹⁸ Szentkláray f.a., 5. Nu dorim să intrăm în detalii privind această problemă, vom mai reveni însă scurt asupra ei. Subiectul ar merita poate discutat într-un cadru mai larg cu o altă ocazie.

¹⁹ Szentkláray f.a., 5–6.

²⁰ Csukovits 2012, 59. Istoricul prezintă ca termen de comparație faptul că legatul papal Gentilis a venit în Ungaria în 1308 tot cu două nave. Csukovits 2012, 60, nota 196.

²¹ Singura familie care a urmat o carieră de vârf de-a lungul a mai multor generații este cea a Drugeth-ilor, de origine franceză. KMTL, 174.

²² Despre subiect pe larg v. Engel 2003.

²³ Csukovits 2012, AOKlt, II, 145 (nr. 323).

mii ca rege legitim, puterea efectivă, reprezentată de stăpânirea cetăților, domeniilor și veniturilor regale, era de fapt în continuare în mâinile magnaților. Astfel, în războiul pentru consolidarea puterii sale, regele nu s-a putut baza decât pe propria avere și pe sprijinul militar al aliaților săi. În condițiile astfel create, credem că este puțin probabil ca regele să-și fi permis luxul de a aduce meșteri constructori tocmai din Italia pentru ca într-o perioadă de totală instabilitate și de război, de-a lungul căreia tânărul Carol Robert a participat personal în expedițiile militare și a efectuat numeroase deplasări cu scop diplomatic în tot regatul, el sau vreun slujbaş al său să se fi îngrijit de construirea unei reședințe pompoase care ar fi găzduit curtea regală pentru o scurtă perioadă de timp²⁴.

Cercetarea arheologică

Identificarea locului reședinței regale angevine de la Timișoara și a castelului medieval cu actualul Castel Huniade s-a realizat încă la mijlocul secolului al XIX-lea (Pl. I.1)²⁵. Primele descoperiri arheologice care să susțină această afirmație nu au întârziat foarte mult să apară. La 1902, cu ocazia lucrărilor de consolidare a fundațiilor cazarmei militare din centrul istoric al orașului, pe latura estică a acesteia, au fost dezvelite ziduri cu fundație de piatră ecarisată și elevație de cărămidă, alături de artefacte arheologice datate în perioada medievală și otomană. Este prima semnalare a ruinelor castelului medieval, ocazie cu care s-au formulat și primele interpretări referitoare la datarea acestora²⁶. Nu avem informa-

ții referitoare la realizarea unei cercetări arheologice mai amănunțite cu ocazia acestor lucrări, delegația prezentă la fața locului formulându-și opinia doar pe baza aspectului constructiv al structurilor descoperite²⁷. Conform consemnărilor, de-a lungul lucrărilor de consolidare care au durat aproximativ un an, deși s-a recurs la dezvelirea fundațiilor cazarmei pe toate laturile, ziduri medievale au fost descoperite doar spre finalul lucrărilor și doar pe latura estică. Ceea ce a atras atenția în primul rând a fost orientarea diferită a acestora față de fundațiile „fostului castel al Huniazilor și ale cazarmei (...), vechimea zidului și tehnica de construcție”²⁸ (trad. Zs. K.). Aceste lucruri l-au determinat pe Szentkláray să atribuie zidurile descoperite palatului regal construit de Carol Robert de Anjou. Din descrierea clericului-monograf reiese că el era de părerea că actuala clădire a fost construită exact peste traiectul zidurilor castelului refăcut de Ioan de Hunedoara, înglobând chiar unele elemente ale acestuia, cum ar fi turnul-donjon de pe latura estică vizibil și astăzi, astfel că ruinele nou-descoperite nu puteau aparține decât primei faze constructive, și anume reședinței regale. În favoarea acestei teorii a fost invocată și tehnica folosirii piloților de stejar pentru compactarea solului de sub ziduri, metodă întâlnită „în Veneția, Napoli și în alte orașe din Italia”²⁹. Despre structura zidurilor aflăm că peste această substructură de lemn, compactată cu moloz, s-a construit o fundație constând din blocuri paralelipipedice de piatră, prinse între ele cu scoabe de fier³⁰. Elevația zidului a fost realizată din cărămidă arsă.

Aceste descoperiri de la începutul secolului al XX-lea au stat la baza tuturor lucrărilor scrise în perioada următoare, fără să fi avut efectul declanșării unui program mai amplu de cercetare³¹.

exagerate trebuiau apreciate cu mai mult simț critic, așa cum am atras atenția și la începutul studiului nostru.

²⁷ Până la ora actuală nu deținem informații cu privire la existența unei documentații grafice sau scrise mai detaliate a descoperirilor făcute. Printre vizitatori se numără și renumitul arhitect secesionist al timpului, Frigyes Schulek.

²⁸ Patzner 1903, 119.

²⁹ Patzner 1903, 120.

³⁰ Câteva astfel de blocuri și scoabe au fost extrase și donate Societății de Istorie și Arheologie din Timișoara (actualul Muzeu al Banatului). Ele apar înregistrate în vechiul registru de inventar, însă până în prezent nu am reușit să le identificăm (există posibilitatea ca acestea să se fi numărat printre piesele dispărute în timpul celor două războaie mondiale, când colecțiile muzeului au fost mutate de repetate ori).

³¹ Lipsa de interes pentru acest sit arheologic și întârzierea cercetărilor extinse a oferit șansa moștenirii acestuia fără să se fi înregistrat distrugerii foarte mari în ceea ce privește stratigrafia originală, cu excepția intervențiilor constructive efectuate de-a lungul secolelor, care fac în prezent parte integrantă a istoriei monumentului.

²⁴ Ideea stabilirii unei reședințe permanente la Timișoara este una total ireală, regii Ungariei păstrând de-a lungul secolelor tradiția menținerii centrelor regale (Esztergom, Székesfehérvár și Buda) în inima regatului (*medium regni*), ceea ce avea și o adâncă valență simbolică. KMTL, 356–357. Probabil tot ca un act simbolic trebuie percepută și construirea noii reședințe de către Carol Robert tocmai la Visegrád (aici exista deja o importantă cetate regală din timpul arpadienilor), aflat în stăpânirea celui mare mare dușman al său, magnatul Máté Csák. Capitala propriu-zisă a regatului a fost considerată în secolul al XIV-lea tot Buda.

²⁵ Preyer 1853, 13. Denumirea de *Castel Huniade* a cazarmei de artilerie austriece care a luat locul vechiului castel a început să fie folosită ceva mai târziu, de la debutul secolului al XX-lea. Conform tradiției istorice cazarma a fost construită după asediul din 1849 pe locul castelului Huniazilor și nu în anii 1720, cum s-a întâmplat de fapt. Vezi Berkeszi 1900, 11, 34.

²⁶ Patzner 1903, 118–121. Aproximativ în aceeași perioadă noile informații au fost incluse și în monografia orașului Timișoara, apărută în seria de monografii editată de S. Borovszky, sub semnătura lui J. Szentkláray, fiind și acesta prezent în teren cu ocazia descoperirilor făcute. Monografia a devenit astfel lucrarea de căpătâi (și) în ceea ce privește istoria medievală a Timișoarei, ea stând la baza cercetărilor istorice până în zilele noastre, cu toate că unele pasaje romanțate și

Următoarea intervenție asupra clădirii a fost efectuată în anii '50, când s-a avut în vedere refuncționalizarea întregii clădiri ca muzeu, recurgându-se cu această ocazie și la consolidarea stâlpilor de susținere a sălilor din colțul de NV al parterului. Cu toate că aceste lucrări care, datorită insistențelor lui Marius Moga, responsabil al lucrărilor de amenajare și șef al secției de istorie și, nu în ultimul rând, în urma intervenției lui C. Daicoviciu, au fost realizate cu avizul și coordonarea Comisiunii Monumentelor Istorice, s-au soldat cu intervenții masive în subteranul zonei amintite. Cercetări arheologice nu au fost inițiate și nu cunoaștem nici consemnări cu privire la eventuale descoperiri cu care în mod sigur trebuie să se fi confruntat pe parcursul lucrărilor de excavare³².

Au mai trebuit să treacă alte trei decenii până la inițierea primelor investigații arheologice, determinate tot de lucrările de restaurare a clădirii, săpături efectuate de Alexandru Rădulescu și Florin Medeț³³. Cu această ocazie s-au trasat două suprafețe de cercetare: S 1, secționând pe direcția N-S a.n. „sala de marmură”, corpul nordic pe aliniamentul primei linii de stâlpi de susținere dinspre vest și S 2, în continuarea spre sud a precedentei secțiuni, de data aceasta amplasată în curtea interioară a clădirii, cu lungimea de 11 m, închisă spre vest în unghi drept în peretele vestic al curții³⁴. Săpăturile arheologice au scos la iveală intervenții mai vechi de consolidare a fundațiilor (probabil tot din 1902–1903), constând din centuri de beton turnate atât în jurul stâlpilor de susținere, cât și la fundațiile sălii de marmură, cauzând astfel distrugerea stratigrafiei originale în zona respectivă. În ciuda acestor distrugerii au putut fi făcute totuși observații prețioase privind vechile etape de funcționare ale castelului, fiind descoperite complexe arheologice datând din secolele XIV-XVII. Astfel, în sala de marmură, în prima travee dinspre sud, a fost dezvelit un zid de cărămidă orientat V-E, precedat spre nord de un șanț de apărare, ambele fiind datate în perioada secolelor XIV-XV, aparținând deci palatului regal³⁵. Zidul prezenta și un prag de acces, în fața

lui, în umplutura șanțului, fiind descoperite mai multe blocuri de piatră, printre care și un fragment de ancadrament gotic cu mură simplă sub forma unor scotii și toruri³⁶. În curtea interioară au fost descoperite alte structuri constructive datând din perioada medievală: la nord un zid de cărămidă orientat aproximativ paralel cu cel din sala de marmură, un al doilea în zona decroșului vestic al secțiunii, aflat în unghi drept față de primul, și pavajele aferente, structurile fiind atribuite unei faze ulterioare zidului din sala de marmură, cel mai probabil secolelor XV-XVI³⁷.

Rezultatele parțiale ale cercetărilor arheologice prezentate mai sus au rămas nevalorificate multă vreme, dar mai grav, nu au atras după ele și o continuare a investigațiilor în vederea clarificării planimetriei castelului medieval și a cronologiei etapelor constructive ale acestuia. Situația nu este unică în țară în ceea ce privește cercetarea arheologică a obiectivelor medievale în perioada comunismului, dar și ulterior, fenomenul fiind însă aparent mult mai accentuat în județul Timiș³⁸.

Cercetările arheologice, din nou cu caracter preventiv, determinate fiind de noul proiect de consolidare-restaurare a clădirii, au fost reluate după o lungă perioadă de timp în 2007, sub conducerea lui A. Rădulescu, cercetări care continuă și în prezent³⁹.

În cele ce urmează, rezultatele acestor ultime cercetări arheologice nu vor fi prezentate în ordinea cronologică a desfășurării lor, ci în lumina descoperirilor ce țin de prima perioadă de funcționare a Castelului Huniade, și anume etapa reședinței regale. Vom încerca totodată, în limita posibilităților, să coroborăm datele noastre cu mai vechile observații trecute în revistă în paginile anterioare.

Investigațiile arheologice desfășurate în ultimii șase ani au constat din cercetarea unor suprafețe mult mai extinse în comparație cu sondajele anterioare, ceea ce a condus la dezvelirea treptată a structurilor semnalate în trecut și la identificarea unor

³² Rădulescu 2006, 30, Fig. 10.

³³ Rădulescu 2006, 15–16. După cum relatează autorul săpăturii, datarea absolută a construcțiilor a fost îngreunată de lipsa descoperirilor monetare pe toată zona cercetată sau a altor elemente de datare mai precise, v. p. 17.

³⁴ Istoricul cercetării arheologice medievale în Banatul de Câmpie vezi la Rădulescu 2003 și Kopeczny 2012a.

³⁵ La acea dată în colectivul de cercetare au făcut parte D. Tănase, D. L. Ciobotaru, C. Timoc, Al. Flutur și semnatara acestor rânduri. Începând cu anul 2011 responsabilul științific al săpăturilor a devenit subsemnata. Mulțumesc și pe această cale domnului Al. Rădulescu pentru generozitatea cu care ne-a cedat dreptul de valorificare științifică a rezultatelor cercetărilor arheologice conduse de domnia sa.

³² Pentru mai multe detalii despre lucrările de consolidare și restaurare din această perioadă vezi Roșiu 1998.

³³ Rădulescu 2006, 11.

³⁴ Rădulescu 2006, 12–13, Fig. 1. Aceste spații de NV aflate la parterul și la etajul clădirii cazarmei au fost considerate de unii părți ale castelului medieval, de unde și vine denumirea celui de la nivelul superior de „sală a cavalerilor”, Hațegan 2008, 211–212, Rusu 2000, 580–581. Acest lucru nu poate fi mai departe de adevăr, ele fiind amenajate, așa cum se văd și astăzi, abia în epoca modernă în stil baroc.

³⁵ Rădulescu 2006, 13–14, Fig. 2.

noi construcții, permițând și o mai bună observare a stratigrafiei din jurul acestora (Pl. I.2)⁴⁰.

a. Donjonul

În cursul anului 2009, în colțul NE al curții interioare, au fost identificate ruinele unui turn cu ziduri masive construit din cărămidă. Cercetat inițial în cadrul unor casete, după înregistrarea datelor stratigrafice, am recurs la dezvelirea integrală a construcției. Turnul cu plan aproximativ pătrat are latura de 11 m lungime, suprafața măsurând deci 121 m² (Pl. II.1)⁴¹. Pe latura nordică turnul dispune de contraforturi (0,90 × 1 m) amplasate în pereche pe colțuri, în unghi drept. Pe latura opusă, sudică, este prezent doar câte un contrafort, orientat spre vest, respectiv spre est. Din punct de vedere planimetric, donjonul de la Timișoara prezintă o similitudine frapant de apropiată cu turnul-locuință de la Ciacova, aflată la doar 33 km distanță, datat în secolul al XIV-lea (Pl. III.1). Materialul de construcție folosit la ridicarea turnului de la Timișoara este cărămida arsă, de dimensiuni mari (28 × 13 × 5/6 cm) și lemnul. Piatra este complet absentă în structura construcției. Lemnul apare în fundația turnului, sub forma unor piloți de lemn, bătuți dens în solul viu (lut nisipos de culoare cenușiu-albăstrui) cu scopul de a compacta solul mlăștinos, instabil (Pl. II.2). Conturul „platformei” de lemn care se extinde și sub contraforturi este suprapus perfect de fundația de cărămidă, fiind dovada contemporaneității celor două structuri. Zidurile turnului, având grosimea la nivelul parterului de aproximativ 3,10–3,40 m, sunt construite în tehnica zidurilor antice elenistice, cu paramente îngrijit realizate cu cărămizi alternant așezate pe lung și pe lat, mascând astfel miezul zidului constând din cărămizi fragmentare înecate în mortar și ranforsat cu tiranți de lemn așezați în rețea. Referitor la elevație putem spune că ea s-a păstrat doar până la baza parterului, reușind să identificăm în interior și nivelul de călcare aferent. Podeaua din cărămidă a fost amenajată pe o substructură identică cu miezul zidurilor. În colțul NE al încăperii am reușit să surprindem urmele extrem de distruse ale unei instalații de foc (probabil un șemineu), păstrându-se doar soclul de cărămidă în formă de sfert de arc, cu amprente de arsură (Pl. II.1 – detaliu). Nu avem date referitoare la forma închiderii parterului, cea mai plauzibilă

soluție în cazul de față, având în vedere structura și materialul zidurilor, fiind planșeul de lemn, realizat prin prelungirea tiranților din miezul zidurilor (în mod identic structurii podelei), conferind astfel construcției un plus de stabilitate.

Din cauza înălțimii reduse păstrată până în prezent nu am identificat elemente de acces (goluri de fereastră, ușă sau scări de acces). Pe baza dimensiunilor zidurilor am putea avansa ipoteza existenței unei scări de acces amplasată în grosimea acestora, în mod asemănător Ciacovei. Indicii, precum amplasarea unui contrafort în dreptul scării, așa cum putem observa la Ciacova, ne lipsesc cu desăvârșire la Timișoara. Aici însă, așa cum am notat mai sus, marginea zidului estic al turnului a fost distrusă în momentul construirii clădirii actuale, iar zona de mijloc a zidului vestic a fost de asemenea afectată în aceeași perioadă, prin amenajarea unei fântâni de cărămidă.

De jur împrejur, la cota dintre fundația de lemn și elevația de cărămidă, donjonul dispunea de o platformă de cărămidă, de lățime variabilă, constând din mai multe asize 5–6, dispuse pe picioare de cărămidă amenajate din alte trei rânduri de cărămidă.

Pe baza grosimii zidurilor și a analogiilor putem estima că donjonul avea circa 2–3 etaje. În orice caz, din cauza solului instabil, înălțimea turnului nu putea să fie foarte mare. În partea superioară probabil avea o terminație în formă de crenelaj, dotat eventual cu o galerie de lemn acoperită și un acoperiș în patru ape. Ca o paralelă apelăm din nou la turnul de la Ciacova, având înălțimea de 23,70 m, împărțit pe patru niveluri. În cartea de cântece ilustrată a lui Francisc Wathay regăsim reprezentarea unei fortificații aflate pe malul unui râu, în dreptul căruia autorul a notat doar denumirea cursului de apă, și anume „Timiș”⁴². Pe baza formei turnului și a topografiei locului, cel mai probabil este vorba despre Ciacova, ilustrația redându-ne imaginea cetății așa cum arăta în perioada secolelor XVI–XVII (Pl. IV)⁴³.

Într-o fază ulterioară, contraforturile de pe latura nordică au fost transformate, adăugându-li-se o

⁴⁰ Ideal ar fi fost o decopertare în întregime a curții interioare, însă vegetația prezentă sub forma unor copaci înalți și arbuști decorativi, instalațiile utilitare și anumite elemente de mobilier au împiedicat o asemenea abordare.

⁴¹ Latura estică a turnului este tăiată complet de zidul actual estic al curții interioare.

⁴² Wathay Ferenc *Énekes könyve*, folio 27b. Manuscrisul original este păstrat la Academia Maghiară de la Budapesta (Magyar Tudományos Akadémia), cota K62. <http://ottomanhungary.blogspot.ro/2012/02/ferenc-wathay-songbook.html>, data accesării: 30.09.2013.

⁴³ Ilustrația cetății Timișoarei desenată de Wathay, ținut de către turci prizonier chiar la Timișoara, este general cunoscută datorită stampelor realizate ulterior și se remarcă prin veridicitatea reprezentării. În mod surprinzător, reprezentarea grafică de epocă a cetății Ciacovei a trecut neobservată până în prezent.

cămășuială de cărămidă ($32 \times 14 \times 8$ cm), rezultând astfel o pereche de turnulețe de colț rotunde orientate spre nord, deci spre așezare. Nu știm exact din ce motiv a fost necesară această modificare, dar alături de aspectul estetic rezultat, amintinde-ne oarecum într-o formă mult mai modestă de imaginea Castelului Nuovo din Napoli al angevinilor, scopul trebuie să fi fost și unul structural, determinat de o posibilă intervenție în această zonă a turnului.

Nivelul de călcare principal din exteriorul turnului, aflat la cota de 1,30–1,50 m, este reprezentat de un pavaj de cărămidă, din cărămizi întregi și fragmentare așezate pe un pat de lut nisipos.

Pe nivelurile de călcare inferioare din jurul donjonului au fost descoperite elemente de cultură materială variate, caracteristice perioadei secolului al XIV-lea: alături de fragmentele ceramice au fost descoperite vârfuri de săgeți de diferite forme, dar și obiecte mai deosebite, precum un fluier de os, fragmente extrem de fragile de pahare de sticlă de import decorate cu stropi (Pl. X.2). Din nefericire, din cauza calității solului extrem de umed și acid, materialul metalic s-a păstrat în general în stare deosebit de proastă, piesele de cupru, bronz și chiar argint fiind extrem de rare. Amintim aici singura monedă din imediata apropiere a turnului, un denar din 1330, emis de Carol Robert de Anjou care, alături de restul inventarului arheologic, atestă existența donjonului la această dată. Revenind la materialul ceramic, se cuvine să facem referire la o categorie mai specială, realizată din lut caolinic, caracteristică reședințelor nobiliare și așezărilor urbane (Pl. X.1, 3)⁴⁴. Imitând formele recipientelor de lux realizate din sticlă și metal, aceste vase completeau inventarul veselei fine de masă.

b. Elemente de apărare

În mai multe puncte cercetările arheologice au scos la iveală existența, în faza timpurie de funcționare a castelului, a unor elemente de apărare de tipul șanțului și palisadei. Este important să amintim aici faptul că însuși topografia locului, prin configurația terenului sub forma unor ridicături de uscat sau insule înconjurate de brațe de apă curgătoare, a reprezentat pentru Timișoara medievală un sistem defensiv natural. Ca urmare, constructorii au fost scutiți de efortul săpării unor șanțuri adânci, fiind nevoiți să recurgă doar la amenajarea escarpei acestuia și la ridicarea unei palisade, terenul înconjurător făcând imposibil sau, în orice caz, îngreunând considerabil accesul inamicului. Acest lucru a putut fi observat și în

cazul donjonului. Pe trei laturi ale acestuia, în cadrul secțiunilor S 1, S 14 și S 18, la distanțe cuprinse între 4 și 22 m de la zidurile turnului, au fost descoperite urmele unei palisade de lemn, dublată în exterior, în imediata proximitate sau la o anumită distanță, de un șanț de apărare⁴⁵. Palisada are o grosime cuprinsă între 1–1,5 m și constă din trei rânduri de stâlpi bătuți în pământ până la 1–1,20 m din lungimea lor, constructorii recurgând la săparea unui șanț de implementare a stâlpilor de lemn, lățimea acestuia corespunzând cu grosimea palisadei (Pl. V.1). Linia palisadei, respectiv a șanțului de apărare, marchează totodată și limitele inițiale ale insulei pe care a fost construită fortificația (Pl. V.2). Astfel, pe axa vest-est, ea avea lungimea de aproximativ 35 m. Pe axa nord-sud nu dispunem încă de un reper exact, însă pe baza informațiilor avute până acum, considerăm că ea nu putea depăși lungimea de aproximativ 25 m. Suprafața astfel rezultată este de 875 m², donjonul ocupând colțul sud-estic al acesteia. Reluând datele furnizate de săpăturile arheologice din 1980 și confruntându-le cu rezultatele cercetărilor recente, putem nota că zona marcată ca fiind șanț de apărare (traveea centrală și nordică din aripa de nord a clădirii actuale), într-o primă fază era într-adevăr în *extra muros*-ul fortificației, având în vedere însă că în umplutura lui au fost descoperite elemente de construcție din piatră care, din câte am putut vedea, nu au fost utilizate într-o primă fază de construcție, considerăm că ar putea fi vorba despre un șanț de apărare amenajat într-o perioadă mai târzie.

Referitor la cronologia relativă dintre donjon și elementele defensive descrise mai sus, putem spune că în mod sigur cele două au funcționat o anumită perioadă în paralel. Nivelul principal de călcare al donjonului, mai exact pavajul de cărămidă la care s-a făcut referire mai sus, suprapune nivelurile de funcționare și de distrugere a palisadei, ca urmare aceasta nu a fost menținută în funcțiune mult timp după ridicarea turnului. Nu putem să nu luăm în considerare deci posibilitatea existenței unui turn anterior, de lemn, deocamdată însă nu avem dovezi în acest sens⁴⁶. În ceea ce privește datarea absolută a elementelor de apărare, mai exact dificultatea pe care o întâmpinăm în această privință, trebuie să recunoaștem pe de o parte slăbiciunile cercetării

⁴⁵ Referitor la șanțul de apărare de pe latura estică, cercetată în exteriorul clădirii actuale vezi Rădulescu *et alii* 2008, 142–143.

⁴⁶ Din păcate, aproximativ jumătate din suprafața inițială a fortificației este suprapusă de clădirea actuală, ceea ce face aproape imposibilă cercetarea în vederea clarificării existenței unor construcții în această primă fază de construcție.

⁴⁴ O parte a materialului restaurabil a fost prelucrat, vezi Kopeczny 2008.

arheologice medievale, pe de altă sărăcie materia-
lului arheologic recuperat din aceste prime straturi
antropice. Așa cum am notat și mai sus, din cauza
solului, elementele de datare precum monetele sau
piesele de podoabă practic se nimicesc, în conse-
cintă nu dispunem de nici o astfel de descoperire
care ne-ar putea ajuta în datarea primelor amena-
jări. Materialul ceramic, destul de redus cantitativ,
nu este de foarte mare ajutor, cunoscut fiind faptul
că o departajare a acestuia pe perioade mai scurte
de o jumătate de secol este practic imposibilă
pentru epoca medievală. Putem spune totuși că
aceste fragmente ceramice, caracterizate prin pastă
semi-grosieră, de culoare brun-cenușie, și decorate
prin incizii orizontale paralele, în valuri și mai rar
cu unghia, fiind prezentă, ceva mai rar, și marca
olarului, pot fi atribuite atât secolului al XIII-lea,
cât și începutului secolului următor. Avem spe-
ranța că în viitorul nu foarte îndepărtat rezultatele
analizelor dendrocronologice vor aduce clarificări
în această problemă.

c. Zidul de incintă

În curtea interioară a clădirii actuale săpăturile
arheologice au condus la dezvelirea a două laturi
ale unui zid de incintă de cărămidă cu plan drept-
unghiular (S 6, S 7, C 1, S 16) (Pl. VI.1). Pe latura
nordică acesta se află la distanța de doar 2,5 m de
zidul donjonului, în timp ce spre vest încheie o
curte interioară lată de 18 m. În comparație cu
structura turnului, zidul de incintă prezintă dife-
rențe de construire la nivelul fundației (Pl. VI.2).
Stâlpii de lemn sunt de asemenea prezenți, peste
aceștia însă s-a realizat de data aceasta o fundație
de piatră din bolovani de râu. Elevația prezintă
trăsături identice cu cea a turnului, tiranții de
lemn fiind din nou prezenți în structura zidului.
Grosimea zidurilor este de 3,20 m. Diferențe apar
și la dimensiunea cărămizilor: sunt folosite atât
cărămizi de dimensiunea celor prezente în struc-
tura turnului, cât și din cele mai mari, folosite la
cămășuiala contraforturilor turnului.

Zidul de incintă a fost parțial cercetat în zona
colțului de NV încă în anii '80, când a fost sem-
nalată prezența unui prag în apropierea colțului
amintit. Zona a fost din nou dezvelită în cadrul
secțiunii S 6, în urma căreia am reușit să aflăm
lățimea pragului, și anume 1,40 m. Indiciile
privind existența unor ziduri adosate la zidul
de incintă ne-au făcut să recurgem mai târziu la
deschiderea unor suprafețe mai extinse în zona
dintre turn și latura vestică a zidului de incintă
(S 11, S 12, S 13, S 14, S 15, S 16, S 17), fiind
astfel identificate noi încăperi.

d. Clădirea palatului

Adosat laturii vestice și parțial celei nordice apare
o a doua clădire cu plan dreptunghiular alungit,
orientat N-S (Pl. VII.1). Zidurile cu grosime mai
redușă față de zidul de incintă (1,80 m) sunt con-
struite din cărămidă pe o fundație de stâlpi de lemn,
de data aceasta fără să se fi făcut uz de piatră. Acest
lucru a fost probabil motivat de elevația mai puțin
masivă și de înălțimea redusă a clădirii. Zona a fost
cercetată în cadrul sondajului din 1980, iar mai apoi
pe o suprafață mult mai extinsă în cadrul secțiunilor
S 11, S 12, S 13, S 14, S 15 și S 16 și C1⁴⁷. Din
cauza modificărilor efectuate în perioade mai târzii
nu putem reconstitui în totalitate detaliile legate de
aspectul acestei construcții. Clădirea avea o lungime
mai redusă la început (lungime interioară de 9 m),
așa cum s-a putut observa pe baza gropilor de stâlpi
din fața zidului despărțitor din faza ulterioară de
construcție, când aceasta a fost prelungită spre sud
(Pl. VII.2). Lățimea interioară era de 5 m, dimen-
siunea fiind păstrată în fazele următoare, și dispu-
nea, cel mai probabil de un singur nivel⁴⁸. Accesul
în clădire se făcea pe latura estică, dinspre donjon
și curtea interioară. Din fericire, în ciuda refaceri-
lor ulterioare, sub stratul de nivelare s-a mai păstrat
pragul inițial, precum și partea inferioară a canatului
drept al ușii. Acesta a fost realizat tot din cărămidă și
prezenta două retrageri. Cărămizile folosite aici aveau
o formă specială, și anume un colț tăiat oblic, rezul-
tând astfel muchiile teșite ale canatului (Pl. VIII). La
descrierea zidului de incintă am menționat despre
existența unui prag în colțul de NV al acestuia, deci
pe latura nordică a palatului. Cota acestui prag nu
corespunde însă cu pragul intrării angevine, fiind o
diferență de aproximativ 0,5 m între cele două. Ca
urmare golul din zidul nordic reprezintă un al doilea
acces în clădirea palatului, amenajat într-o fază
ulterioară, corespunzând cu cota intrării estice din
a doua etapă de construcție a palatului din timpul
regelui Sigismund de Luxemburg⁴⁹.

În interiorul încăperii au fost identificate mai
multe niveluri de călcare. Având în vedere că în
timpul săpăturilor nivelul pânzei freatice a repre-
zentat o problemă, aceasta trebuie să fi fost mult
mai acută în vechime, fapt reflectat prin refacerile
succesive ale podelei. De fiecare dată s-a recurs la o
nivelare masivă, fiind folosit în acest scop lutul care
avea rolul de a împiedica infiltrarea apei. Podelele
erau realizate dintr-un amestec de mortar și praf

⁴⁷ Kopeczny 2012b, 258–259.

⁴⁸ Am putea lua în considerare posibilitatea existenței unui
etaj pe structură ușoară de lemn, așa cum s-a observat și la
Visegrád. Buzás 2010, 16.

⁴⁹ Kopeczny 2012b, 258.

de cărămidă. De detaliile legate de aceste refaceri ține și faptul că pe suprafața straturilor de nivelare cu lut au fost identificate amprente de arsură, pe care nu le putem interpreta ca fiind mai mult de niște vetre de unică folosință și scurtă durată amenajate probabil chiar de muncitori, într-un loc păstrându-se chiar și oasele de pește consumate de către aceștia.

e. Curtea interioară

Curtea interioară a castelului angevin a fost cercetată în cadrul secțiunilor S 11, S 12, S 14, S 16 și S 18. Au fost identificate mai multe niveluri de pavaje, realizate din mortar sau cărămizi fragmentare așezate pe un pat de lut (Pl. IX.1–2). Probabil tot din cauza pânzei freatică și în această zonă a fost nevoie de mai multe refaceri și ridicări ale nivelului de călcare. Preferința pentru șapele de mortar amestecate sau nu cu praf și fragmente de cărămidă, în locul pavajelor de cărămidă cu pat de nisip, cum ar fi de așteptat în cazul unei reședințe, izvorăște probabil tot din problema nivelului apei din sol.

De pe nivelurile de călcare au fost recuperate materiale arheologice caracteristice perioadei angevine: fragmente ceramice uzuale sau caolinice fine, mici fragmente de recipiente de sticlă (butelii și pahare), obiecte metalice (cuțite, amnar, roțițe de pinten, un număr mare de vârfuri de săgeată etc.) și nu în ultimul rând monete emise în timpul regelui Carol Robert de Anjou care asigură datarea acestor unități stratigrafice.

Concluzii

În această fază a cercetării și a coroborării datelor adunate pe parcurs suntem absolut conștienți de golurile și petele negre pe care încă le avem privind anumite aspecte ale evoluției planimetrice a castelului medieval de la Timișoara. Trebuie să recunoaștem însă oportunitatea acestei cercetări ample, cu toate lipsurile și greutățile ei determinate de însuși caracterul sitului aflat în zonă urbană în care s-au înregistrat de-a lungul timpului o sumedenie de intervenții constructive și edilitare, reușind totuși să aducem la lumină foarte multe aspecte necunoscute în trecut. S-a arătat din nou că în lipsa argumentului arheologic multe scrieri rămân de cele mai multe ori la nivelul unor teorii nefondate.

Datorită cercetărilor arheologice extinse în ultimii ani am reușit să identificăm fazele majore ale evoluției constructive ale castelului cunoscut sub numele de Castel Huniade. Din punct de vedere istoric, perioada prezenței curții regale reprezintă una dintre cele mai importante etape,

pe care am dorit s-o facem cunoscută în paginile de mai sus.

Așa cum am putut vedea, în perioada angevină ansamblul cercetat era compus din mai multe elemente, atât defensive, cât și rezidențiale. Nucleul era reprezentat de donjon, în jurul căruia s-a extins treptat o reședință mai amplă, fortificată cu un zid de incintă și înconjurată de ape. În acest scop a fost nevoie de mărirea suprafeței insulei, așa cum s-a putut observa la vest de donjon în zona palatului sau în partea sudică.

Pe baza observațiilor făcute în timpul cercetărilor, coroborate cu datele istorice privind contextul stabilirii reședinței regale la Timișoara pe care le-am trecut în revistă la început, trebuie să luăm în considerare ipoteza existenței pe locul castelului angevin al unei fortificații mai timpurii, care ar fi putut găzdui curtea regală, redusă ca număr la început, până la construirea unei reședințe mai potrivite. Chiar și ulterior, o parte a funcționarilor regali și a membrilor curții probabil își aveau casele în așezarea civilă din vecinătatea castelului. Din ipoteza noastră se naște imediat întrebarea dacă această presupusă fortificație timpurie era una și aceeași cu cetatea de lemn comitatensă, atestată de izvoarele documentare? În acest moment nu putem încă să răspundem la această întrebare, cercetările arheologice viitoare de pe raza orașului Timișoara vor avea însă un rol decisiv în clarificarea acestei probleme⁵⁰.

Contrar așteptărilor și celor scrise până acum ne surprinde modestia arhitectonică a reședinței regale. Acest lucru are mai multe explicații. În primul rând trebuie să nu ignorăm configurația terenului care, pe cât de adecvată era unei defensive militare, pe atât de improprie putea să fie din punct de vedere locativ. Considerentele de ordin tehnico-construcitiv trebuiau mereu să primeze în detrimentul confortului și aspectului estetic, să ne gândim doar la pavajele palatului și ale curții. În donjon, al cărui parter era ușor înălțat față de nivelul curții, și unde exista o substructură masivă de zidărie, s-a optat pentru o podea de cărămidă mult mai aspectuoasă și cu siguranță mult mai ușor de întreținut și curățat. Trebuie să luăm apoi în calcul tipicul zonei și în privința materialelor de construcție avute la dispoziție. Piatra era o raritate, iar aducerea ei de la distanțe

⁵⁰ Pe baza hărților medievale târzii și de epocă modernă s-a formulat ideea conform căreia cetatea medievală timpurie a Timișoarei s-ar afla în centrul istoric al orașului, la nord de Castelul Huniade, sub actuala clădire a Comendurii Garnizoanei. Niedermeier 1996, 32–33; Oprea 2007, 25–26. Această ipoteză însă trebuie validată de săpături arheologice, în special în condițiile în care are la bază surse cartografice mult prea târzii pentru a fi acceptate ca argument fără o oarecare reticență.

mai mari reprezenta totuși un efort pe care regele, în momentul stabilirii sale aici, nu credem că putea sau intenționa să și-l asume nici din punct de vedere financiar și nici din punctul de vedere al timpului avut la dispoziție. Ba mai mult, având în vedere că era vorba despre o ședere temporară, lucru de care însuși regele trebuia să fi fost conștient, acest efort ar fi fost zadarnic. Minime încercări pentru obținerea unei estetici plăcute a construcțiilor au fost totuși făcute, așa cum s-a văzut în cazul elaborării intrării în palat de exemplu. Nici vorbă însă de opera unor meșteri italieni aduși din țara de origine a regelui. În acest sens nu ni se pare plauzibil nici argumentul folosirii unei tehnici presupus străine, cea a fundării pe stâlpi de lemn. Având în vedere terenul mlăștinos care caracteriza întreaga zonă de NV a Câmpiei Banatului în perioada Evului Mediu, nu putem fi de acord cu afirmația conform căreia meșterii locali nu aveau cunoștințele necesare pentru a construi pe teren instabil și inundabil, fiind necesar „importul” tehnologiei venețiene.

Dacă facem o comparație a situației de la Timișoara cu castelul regal de la Visegrád, din timpul aceluiași Carol Robert care și-a stabilit acolo, așa cum știm, reședința permanentă după 1323, vedem că lucrurile nu diferă cu mult de cele constatate la Timișoara. Castelul din această primă fază de construcție consta din câteva construcții deosebit de modeste, ridicate din piatră și lemn⁵¹. Cercetarea istorică a mai arătat între timp că regele, contrar originilor sale franceze și italiene, rupt fiind de copil de realitățile țării unde s-a născut și chiar și de propria familie, nu a implementat aproape deloc sau foarte puțin din inovațiile franceze sau italiene, ba din contră a fost un fidel continuator al tradițiilor dinastiei arpadiene⁵².

Cultura materială recuperată, atât cât s-a păstrat ea, ilustrează în schimb un stil de viață elevat, demn de o curte regală care își delecta simțurile cu mărfuri de calitate superioară de import, printre care se numără și faimoasele pahare venețiene.

BIBLIOGRAFIE

A Oklt.

Anjou-kori Oklevéltár (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia), Budapest-Szeged, I–XXIX (1990–2013).

⁵¹ Buzás 1995, 11–18, fig. 30, Buzás 2010, 11–17, fig. 10–11. În cazul majorității cetăților regale, etapele de construcție ample și caracterizate prin bogăție arhitecturală au fost atribuite fiului și urmașului pe tron al lui Carol Robert, Ludovic cel Mare.

⁵² Csukovits 2012, 105–112.

Berkeszi 1900,
B. István, *Temesvár szabad királyi város kis monográfiája*, Temesvár (1900).

Buzás 1995,
G. Buzás, The remains of the royal palace of Visegrád from the Angevin period. (Laszlovszky J.), *Medieval Visegrád. Royal castle, palace, town and franciscan friary*, Budapest (1995), 9–19.

Buzás 2010,
G. Buzás, A visegrádi királyi palota története. (Buzás Gergely – Orosz Krisztina), *A visegrádi királyi palota*, Budapest (2010), 11–105.

Chronicon Budense,
Chronicon Budense, ed. Josephus Podhradczky, Budae (1838).

Csukovits 2012,
E. Csukovits, *Az Anjouk Magyarországon. I. I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Budapest (2012).

Engel 1988,
P. Engel, Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok* 122 (1988), nr. 1–2, 89–146.

Engel 2003,
P. Engel, Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. (Csukovits Enikő), *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Budapest (2003), 101–161.

Feld 2004,
I. Feld, Adelsburgen und Residenzen in Ungarn am Ende des Mittelalters. *Quasi liber et pictura*. *Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára* (Studies in Honour of András Kubinyi on his seventieth birthday). Budapest (2004), 151–158.

Feld 2010,
I. Feld, Középkori várak és rezidenciák régészeti kutatása. (Benkő E. – Kovács Gy.), *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon* (Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary), Budapest (2010), vol. II, 494–520.

Fraknoi 1899,
V. Fraknoi, Genealógiai kérdések (Pór Antalnak ajánlva). *Turul* 17 (1899), 135–138.

Hațegan 1990,
I. Hațegan, Das mittelalterliche Schloss von Temesvár und die von Filippo Scolari im Banat gebauten oder renovierten Schlösser. (Juan Cabello), *Castrum Bene* 2, (Várak a későközépkorban), Budapest (1990), 268–275.

Hațegan 2008,
I. Hațegan, *Timișoara Medievală*, Timișoara (2008).

KMTL

G. Kristó, P. Engel, Makk Ferenc (eds.), *Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század)*, Budapest (1994).

Kopeczny 2008,

Zs. Kopeczny, Vesela ceramică medievală de caolin de la Castelul Huniade – Timișoara (sec. XIV–XV). *Vasaria Medievalia* II, Bistrița (2008), 50–68.

Kopeczny 2012a,

Zs. Kopeczny, The Archaeology of medieval sites in Timiș county. *Proceedings of the Regional Conference „Research, Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and Long Term Strategy, Vršac, Serbia 17–19 November 2011*), Vršac (2012), 111–121.

Kopeczny 2012b,

Zs. Kopeczny, Timișoara, jud. Timiș. Punct: Castelul Huniade. *CCA, Campania 2011*, București (2012), 258–259, 448.

Kristó 2003,

G. Kristó, I. Károly király harca a tartományurak ellen (1310–1323). *Századok* 137 (2003), 297–347.

Maggiorotti – Banfi 1933,

L. A. Maggiorotti, F. Banfi, Le fortezze di Temesvár e di Lippa in Transilvania. Extras din *Atti dell'Istituto di Architettura militare Roma / Museo del Genio – Castel Sant'Angelo*, Roma (1933), fasc. III, 5–47.

Niedermeier 1996,

P. Niedermeier, *Der mittelalterliche Städtebau in Siebenburgen, im Banat und im Kreischgebiet*. Band I, Heidelberg, 1996.

Opriș 1987,

M. Opriș, *Mică monografie urbanistică*, București (1987).

Opriș 2007,

M. Opriș, *Timișoara. Monografie urbanistică*. Vol. I, Timișoara (2007).

Ortvay 1896,

T. Ortvay (Pesty Frigyes, ed.), *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*. I. 1183–1430. Pozsony, (1896).

Patzner 1903,

I. Patzner, Kivonatos jelentés az 1903. januártól december végéig tartott ülésekről (4. A temesvári u.n. Hunyadi-várkastély ügye). *TRÉT* XIX. (Új) Évfolyam (1903), fasc. 3–4., 107–149.

Petrovics 1997,

I. Petrovics, Royal residences and urban development under the reign of the Anjou kings in Hungary. *Historia Urbana*, V/1 (1997), 39–65.

Petrovics 1999,

I. Petrovics, The fading glory of a former royal seat: the case of medieval Temesvár. (B. Nagy – M. Sebők), *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways*. Festschrift in Honor of János M. Bak, Budapest (1999), 527–538.

Petrovics 2000,

I. Petrovics, Orgyilkosok Temesvárott: merénylet I. Károly király ellen. (Piti Ferenc), *Magyaroknak eleiről. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*, Szeged (2000), 421–434.

Petrovics 2008,

I. Petrovics, *A középkori Temesvár. Fejezetek a Bega-parti város 1552 előtti történetéből*, Capitulum IV., Szeged (2008).

Preyer 1853,

J. N. Preyer, *Monographie der Königlichen Freistadt Temesvár*, Temesvár (1853).

Rădulescu 2006,

Al. Rădulescu, Castelul Huniade Timișoara. Sondajul arheologic din anul 1980. *AnB*, S.N., XIV/2 (2006), 11–32.

Rădulescu 2003,

Al. Rădulescu, Cercetări de arheologie medievală din Banatul de Câmpie; scurt istoric. *SIB* XXIII–XXV (2003), 45–86.

Rădulescu 2006,

Al. Rădulescu, Castelul Huniade Timișoara. Sondajul arheologic din anul 1980. *AnB*, S. N., XIV/2 (2006), 11–32.

Rădulescu et alii 2008,

Al. Rădulescu, Daniela Tănase, Zsuzsanna Kopeczny, Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Timișoara – Castelul Huniade 2007. *Banatica* 18, (2008), 141–154.

Reg Slov

(Vincent Sedlák, ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, II. Bratislava (1987).

Roșiu 1998,

L. Roșiu, Amenajarea castelului Huniazilor din Timișoara ca muzeu al Banatului. *AnB*, S.N., Arheologie-Istorie, VI (1998), 31–43.

Rusu 2000,

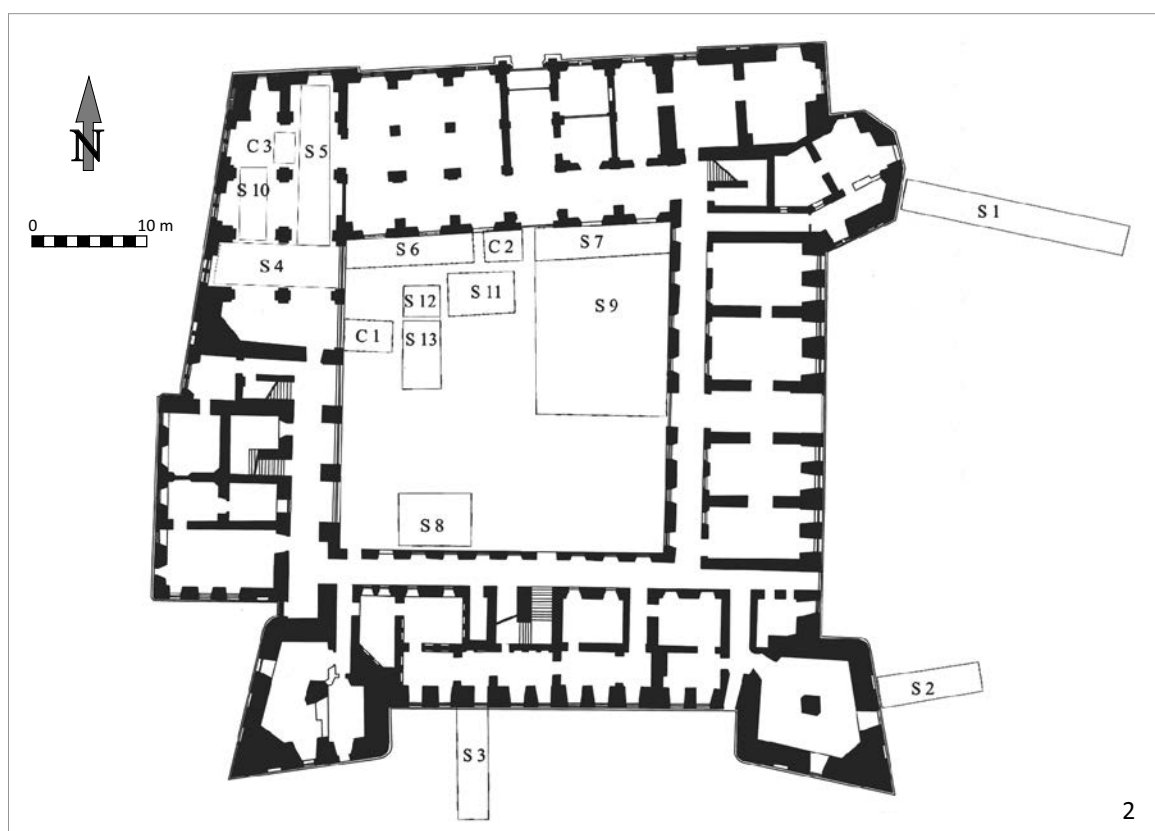
A. A. Rusu, Arad és Temes megye középkori erődítményei. (Kollár T.), *A középkori Dél-Alföld és Szer*, Szeged (2000), 559–584.

Szentkláray f.a.,

J. Szentkláray, Temesvár város története. (Borovszky Samu), *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Budapest.

1

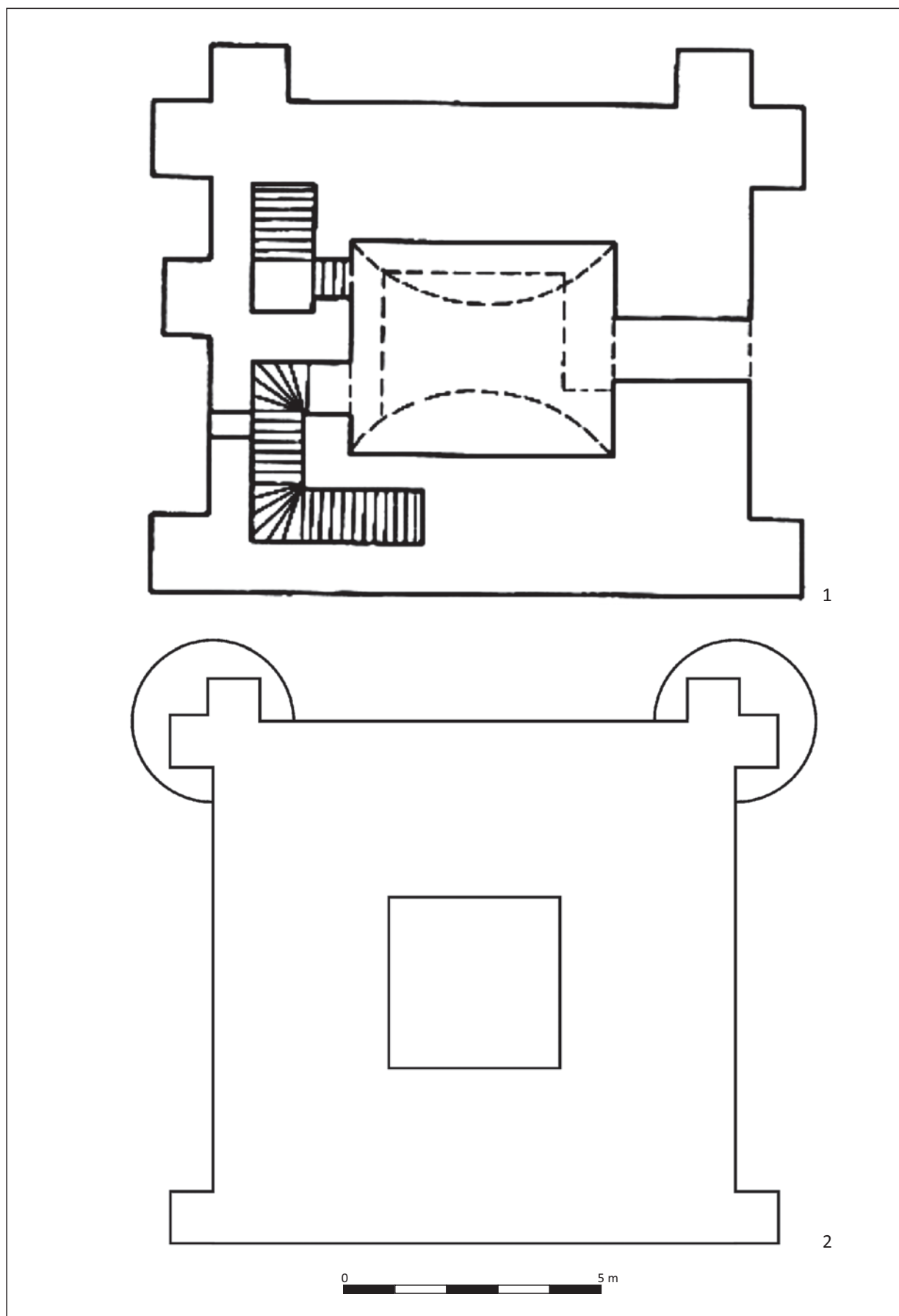

2

Pl. I. 1. Imagine satelitară a Castelului Huniade; 2. Castelul Huniade, planul general al săpăturilor. / 1. *Satelit image of Huniade Castle; 2. Huniade Castle, excavation plan.*

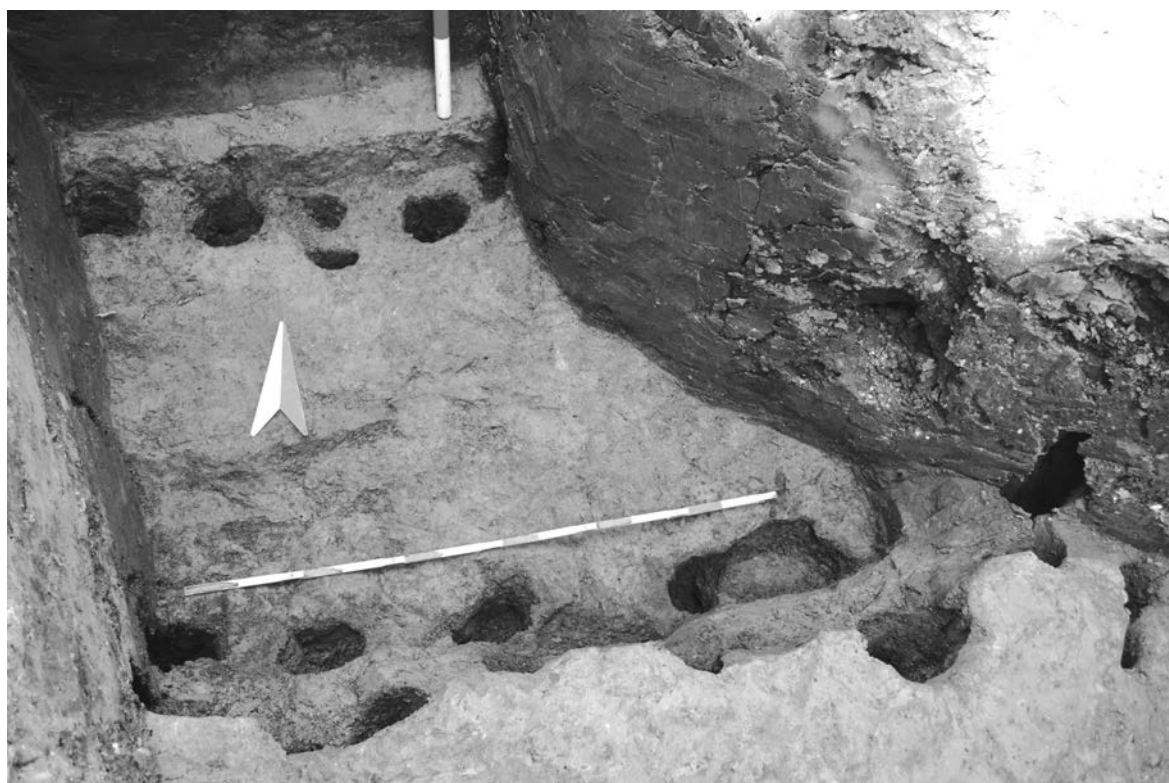
Pl. II. 1. Donjonul și detaliu cu soclul instalației de foc; 2. Gropile de stâlpi de sub fundația turnului. / 1. The keep and detail image of the base of the fireplace; 2. The post holes beneath the foundations of the keep.

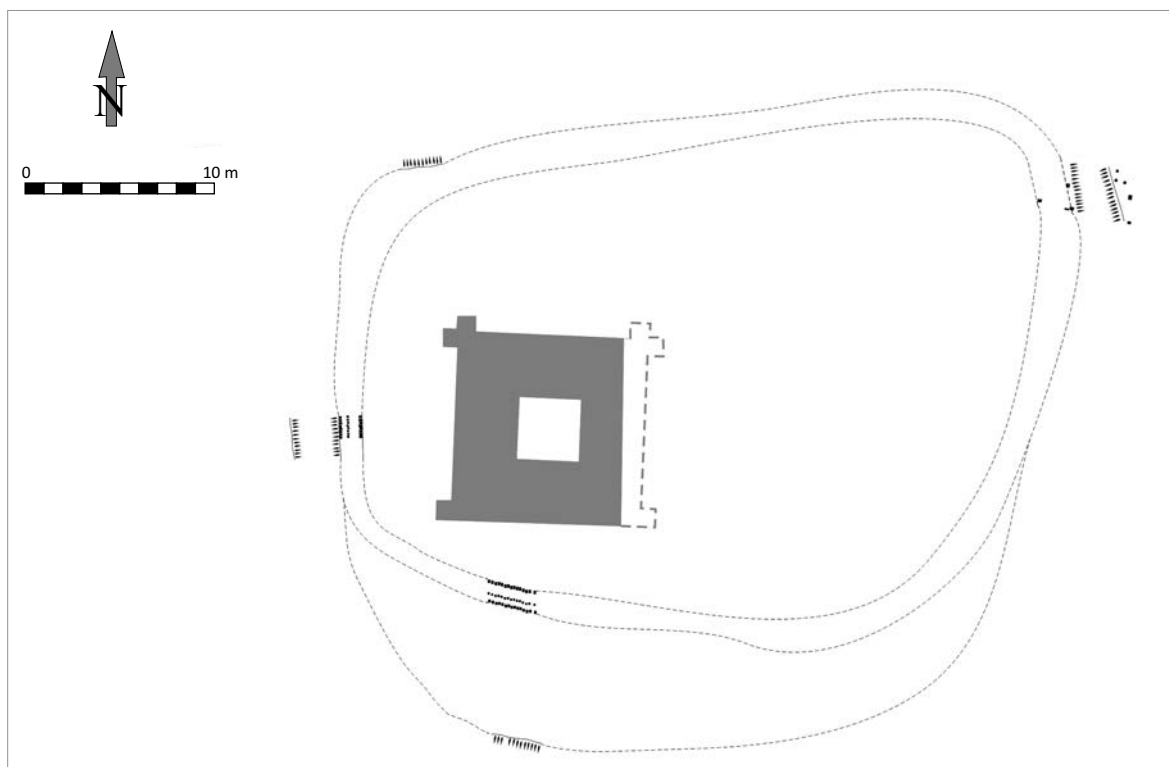
Pl. III. 1. Planul donjonului de la Ciacova (jud. Timiș); 2. Planul donjonului de la Timișoara. / 1. *Plan of the Ciacova keep*; 2. *Plan of the keep from Timișoara*.

Pl. IV. Cetatea Ciacova (jud. Timiș) (reprezentare sec. XVII). / *The castle of Ciacova (Timiș County) (17th century illustration).*

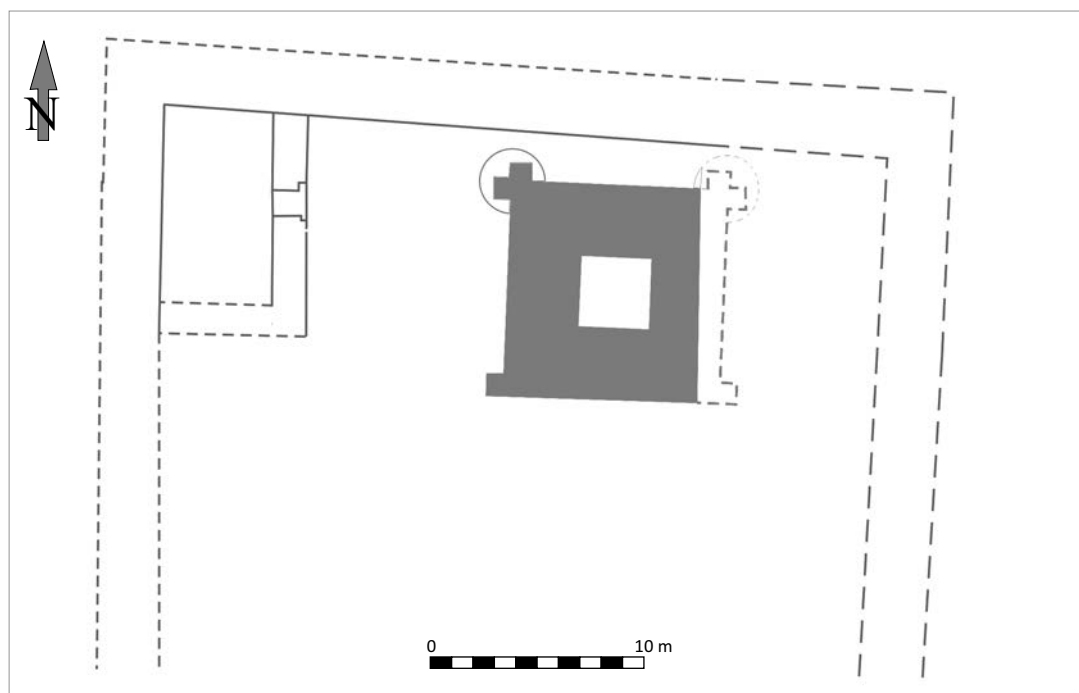

1

2

Pl. V. 1. Urmele palisadei; 2. Planul castelului angevin (faza 1). / 1. *The track of the palisade*; 2. *The plan of the castle from the Anjou period (phase 1).*

1

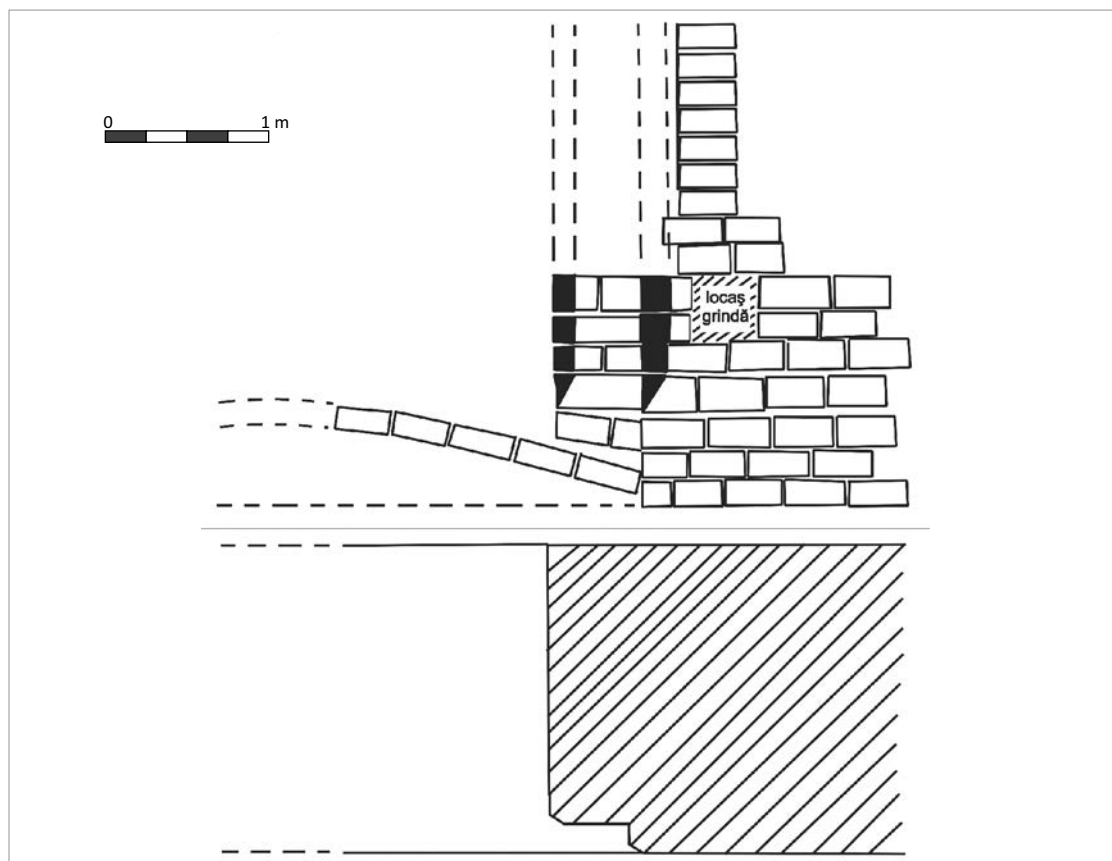

2

Pl. VI. 1. Planul castelului angevin (faza 2); 2. Zidul de incintă din fața donjonului. / 1. *The plan of the castle in the Anjou period (phase 2); 2. The precinct wall in front of the keep.*

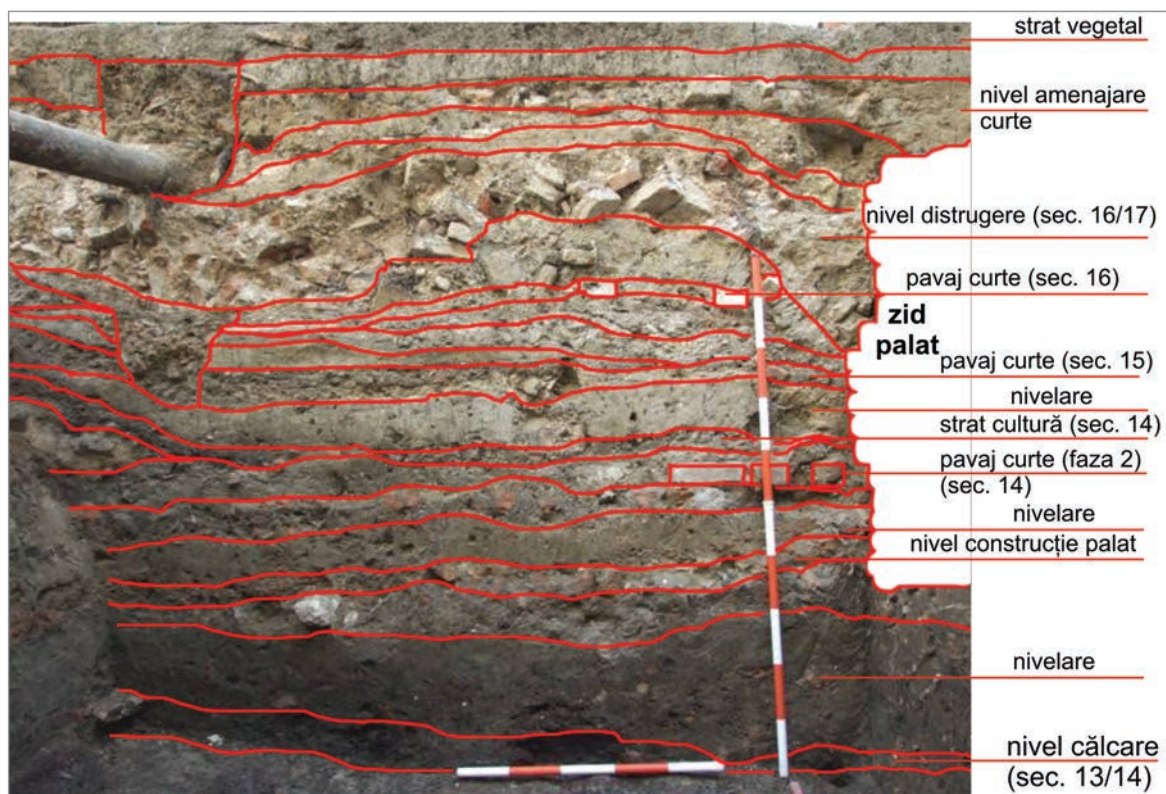
Pl. VII. 1. Clădirea palatului; 2. Urmele închiderii sudice a palatului din perioada angevină. / 1. *The palace*; 2. *The tracks of the southern wall of the palace from the Anjou period.*

Pl. VIII. Ancadramentul ușii palatului. / *The door frame of the palace.*

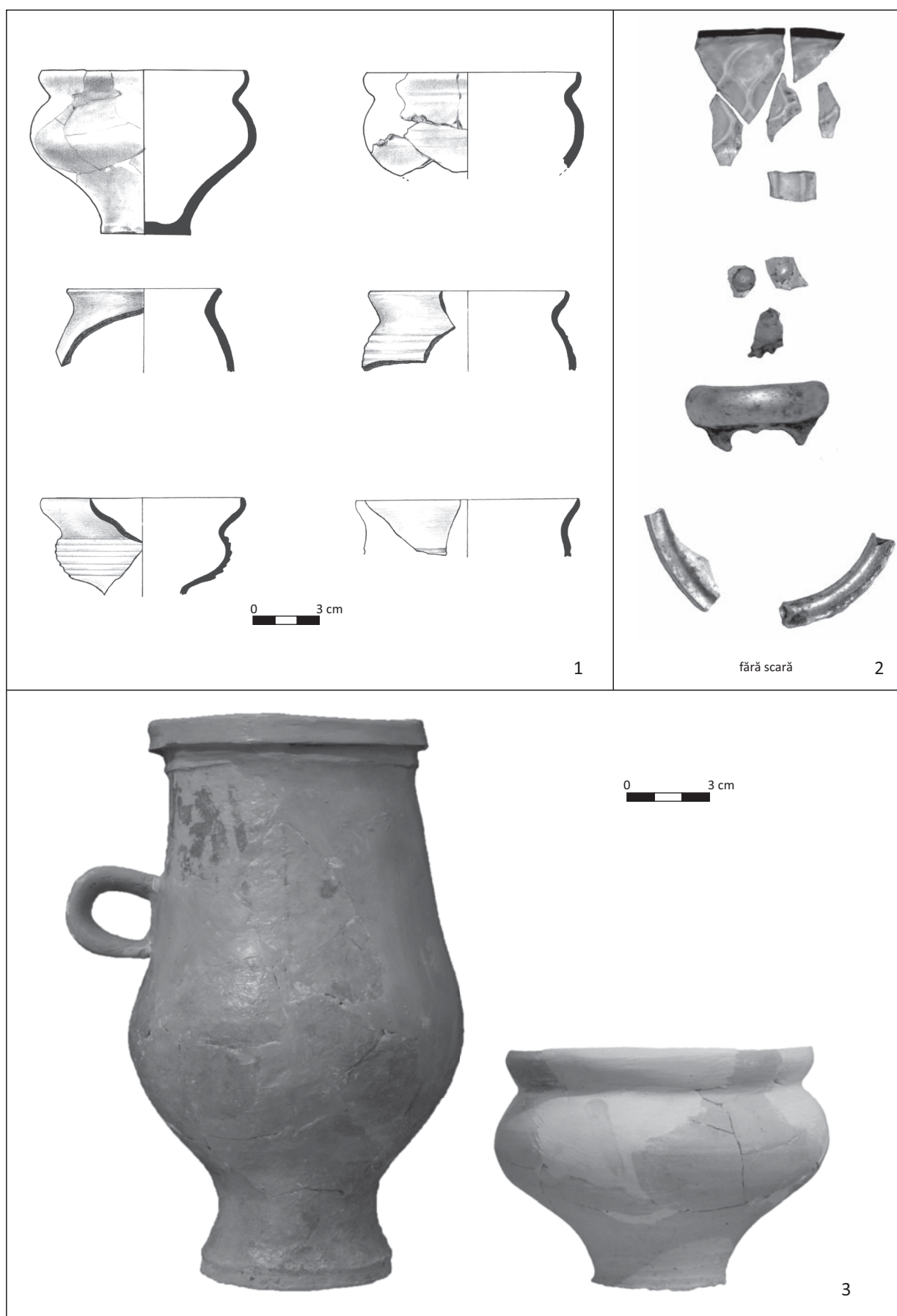

1

2

Pl. IX. 1. Intrarea în palat și pavajul curții; 2. Profilul din fața palatului cu principalele niveluri de amenajare. / 1. The entrance to the palace and the pavement of the courtyard; 2. The section in front of the palace with the main levels.

Pl. X. 1, 3. Veselă de masă din lut caolinic; 2. Fragmente de veselă de sticlă. / 1, 3. *Caolin tableware*; 2. *Glass tableware fragments*.

